

- **Ferhat Koca**, *İslam Düşüncesinde Seleflik*, 1.baskı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, 192 sayfa.

Değerlendiren: Saide Beyaz\*

İslam'ın ilk asırlarında Hz. Peygambere yakınlıklarına göre derecelendirilen ilk üç kuşak selef olarak adlandırılmış, daha sonraki dönemlerde ise bu isim belli bir düşünce sisteminin adı olarak kullanılmıştır. Seleften mülhem olan selefiye, şer'i hükümlerin istinbatında Kitap ve Sünneti referans alan, bunun dışındaki istidlal yöntemlerini geçersiz kabul eden ve halefin ortaya koyduğu tüm kültürel ve dini mirası bidat olarak nitelendiren bir anlayışa sahip olmuş; İslam'ı anlama, yorumlama ve yaşama konusunda ilk üç nesli model olarak muhafazakâr bir tavır benimsemiştir.

İslam düşünce ve kültür tarihine bakıldığında seleflik düşüncesi metodolojik bir ilkedden, dini ve siyasi bir akıma dönüşerek radikal eylemlerle tezahür etmiş, günümüzde de tüm bu tezahürlerin bir yansıması olarak Müslümanların yaşamış olduğu bölgeleri tesiri altına almıştır. Ferhat Koca kaleme aldığı bu eserinde seleflik düşüncesinin genel karakteristiğini ve günümüzdeki motivasyonlarını ele alarak okurların istifadesine sunmaktadır.

“İslam Düşüncesinde Seleflik” kitabı önsöz, giriş, iki bölüm, sonuç bibliyografya ve dizin kısımlarından meydana gelmektedir. Günümüzdeki yeni nesil selefliğin farklı bir takım siyasi tutumları benimseyen geniş bir yelpazeye sahip olduğunu ifade eden yazar, kitabının giriş kısmında selefliğin tanımını yaparak onun tarihsel gelişim sürecini kısaca özetler. Birinci bölümde selefliğin genel karakteristiğini, ikinci bölümde ise selefliğin günümüzdeki bazı sempati kaynaklarını ve motivasyonlarını araştırmaya çalışmıştır.

Girişte ‘Selefliğin Tanımı ve Tarihsel Serüveni’ ana başlığı altında kavramsal ve İslam düşünce tarihindeki terimsel anlamı açısından seleflik incelenmekte, onun İslam düşünce tarihinde ortaya çıkmış olan özel bir grup veya mezhep değil, daha ziyade nasların yorumlanması ve şer'i hükümlerin çıkarılması sırasında gözetilmesi gereken bir yaklaşım tarzı olduğu vurgulanmaktadır. Yazar, İslam düşünce ve kültür tarihine makro bir bakış açısıyla bakıldığında seleflik düşüncesinin çeşitli süreçlerden geçerek günümüze ulaştığını ve bu süreçlerin dört döneme ayrıldığını

\* Hitit Üniversitesi İslam Hukuku Bilim Dalı Yüksek lisans Öğrencisi

tespit etmektedir. Birinci dönem, 'Metodolojik Bir İlke Olarak Selefilik'tir ve bu dönem hicri I. yüzyılın sonları ve II. yüzyılın başlarında Ehl-i re'y ve Ehl-i eser ayrışmasıyla ortaya çıkan akaid ve fıkıh alanlarındaki metodolojik tartışmalardan meydana gelmiştir. Yazar selefliğin ikinci dönemi olan 'Sistemik Bir Nazariye Olarak Selefilik'i Hanbeli mezhebine mensup mücadeleci İmam İbn Teymiye ile başlatmakta, onun selefliği sistemik ve tutarlı bir bütünlüğe sahip bir nazariyeye dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Selefiliğin üçüncü dönemi, 'Dini ve Siyasî Bir Akım Olarak Selefilik'tir ve bu dönem Arap yarımadasında Necid bölgesinde doğan Muhammed b. Abdülvehhab'ın, Dir'iy'e'de Emir Muhammed b. Suûd'un desteğini kazandığı 1157 yılında başlar. Selefiliğin dördüncü dönemi 'Radikal ve Savaşçı Bir Yapı Olarak Selefilik'tir ve bu dönem Sovyetler Birliği'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmesi üzerine, orada oluşan dini ve milli grupların Sovyetler Birliğine karşı verdiği mücadele ve el-Kaide örgütünün ortaya çıkmasıyla başlar.

Birinci bölüm, selefliğin genel karakteristiği hakkında bilgi vermektedir. Yazar, İslam düşünce tarihinde muhafazakâr bir yaklaşım tarzı ve metodolojik bir prensip iken dini ve siyasi bir akım hatta radikal ve kanlı bir yapıya dönüşen seleflik ile neyin ve kimin anlaşılması gerektiği konusunda tereddütler ortaya çıktığını, bu sebeple İslam tarihinde selefi düşünceyi diğer düşünce tarz ve ekollerinden ayıran bazı karakteristik özelliklerini doğrudan kendi kaynaklarından yararlanarak ortaya koymaya çalıştığını ifade etmektedir. Bu bölümde Allah'ın Sıfatları: *Tevilden Tefvîze Tefekkürden Teşbihe Yöneliş, İman-Amel Birlikteliği: Katı Ahlakçılık ve Tekfircilik, Kur'an'ın Mahluk Olmadığı: Sosyal Statükonun Korunması, Akıl-Nakil İlişkisi: Naklin Üstünlüğü, Şer'i Naslar: Kur'an ve Sünnetin Eşitliği, Selefî Dini Otorite Olarak Kabul Edilmesi: Altın Nesil Özlemi, Hilafetin Kureysîliği: Arap Milliyetçiliğinin İlham Kaynağı* başlıklarına yer vermektedir.

Allah'ın isim ve sıfatları hakkında İslam âlimlerinin genel görüşlerine yer veren müellif, Ahmed b. Hanbel, ed-Dârimî ve İbn Teymiye'nin bu konu hakkındaki yaklaşımlarını ele almaktadır. Selefilerin tevilden tefvîze ve tefekkürden teşbihe yönelişini, Allah'ın sıfatları konusunda teşbih ile tenzih arasında gidip geldiklerini ortaya koymakta ve akla ket vurarak nedensellik bağlarını kurmaya engel olan ve kültürsüzlüğe sevk eden fikir dünyalarını eleştirmektedir.

Yazar, iman-amel birlikteliği meselesinin ele alındığı başlıkta, selefi düşüncenin iman ve amel birlikteliği hakkındaki savunularının, onları katı ahlakçı ve hatta tekfirci bir tavra yönelttiğini, daha sonraları bu anlayışın onların iktidar mücadelesiyle ilgili pratikleri destekleyen bir enstrümana dönüştüğünü ifade etmektedir. Müellif, kâmil bir Müslümanın hayat münasebetleri içerisinde yapması gereken iyi davranışlar olan amel-i salihin, radikal selefi örgütlerce üyelerinin yapması gereken 'örgütsel eylem' niteliği kazandığı yorumunu yapar.

Halku'l-Kur'an başlığında, hicri ikinci asırda başlayan tartışmalardan mülhem etkenlerin neler olduğu hakkında farklı yaklaşımlara yer veren yazar, kelamın zatî ve fiilî sıfatların kabulünden kaynaklanan teorik tartışmaların Abbasîler döneminde siyasî bir krize dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Ona göre, halku'l-Kur'an tartışmalarıyla Ehl-i hadis hem Kur'an ve sünnete en yüksek değeri vermekte hem de sahabe ve tâbiûndan dini nasları nakledenlerin ve selef-i salihînin yolundan gidenlerin kendileri olduklarını ileri sürerek bütünüyle sosyal ve dinî statükoyu temsil etme iddiasındadırlar.

Yazara göre, selefî düşünceyi diğer İslamî düşünce tarzlarından ayıran en önemli özelliklerden biri onların akıl-nakil ilişkisiyle ilgili yaklaşımlarıdır. Buradan akıl ve nakil kavramları hakkında kısa bir bilgi vererek kelamcılarının yaklaşımlarını ortaya koyan yazar, selefî imamları olan Ahmed b. Hanbel, Darimî ve İbn Teymiye'nin akla biçtikleri rol hakkında bilgiler vererek, onların nakilci ve katı nasçı yaklaşımlarını, Ehl-i re'y ve kelamcılara yönelik kötuleyici ve tekfir edici tavırlarını eleştirmektedir.

Ferhat Koca selefî düşüncenin sünnetle Kitab'ı eşit bir konuma çıkararak görüşlerini, ehli sünnetin bilgi kaynaklarından biri olan haber-i sadık anlayışını zedeleyici bir yaklaşım olarak niteler ve bu yaklaşımın din-i İslamı, din-i Muhammediye'ye dönüştürme tehlikesi bulunduğunu ileri sürer.

Selefin dini otorite olarak kabul edilmesinin tarihi arka planını anlatan yazar, İslam coğrafyasının genişlemesi sonucu baş gösteren iç isyanlar, rekabetler ve siyasi isyanların Müslümanlar arasında birtakım siyasî, akîdevî ve içtihadî ayrılıklara yol açtığını söylemiştir. Bu dönemde yeni gelişmelerin ortaya çıkardığı meselelere Kitap ve sünnet ile ahabın görüş ve uygulamalarından rivayet edilen eserler yanında re'y ve diğer akıl yürütme yollarından da yararlanılıp yararlanılmayacağı tartışması doğmuş, Ehl-i re'y ve Ehl-i hadis grupları oluşmuştur. Ehl-i rey ve Ehl-i hadisin temsil ettiği bu grupların oluşumunda sözlü rivayet geleneğinin devam ettiği ve yazılı kültüre geçişin tamamlanmadığı bir dönemde, sorunlarını daha önceki nesillerin görüş ve tavsiyeleri doğrultusunda çözmeye alışmış Ehl-i esere mensup kimselerde, *selef-i salihin* adını verdikleri altın nesil anlayışı ortaya çıkmıştır. Onlar sahabe ve tabiun döneminin şartlarını, imkân ve ihtiyaçlarını, organik ve yapısal formlarını bir paket halinde dondurarak İslam dini ile özdeş hale getirip evrenselleştirmeye çalışmış, altın nesil özlemiyle 'dün'ü 'şimdi' ve 'geleceğin' belirleyicisi olarak görmeye başlamışlardır.

Bu bölümün son konusu olarak Arap milliyetçiliğinin ilham kaynağı olan *Hilafetin Kureyşiliği* görüşünün ahab-ı hadisi, Arap-Mevali kutuplaşmalarından Arap orijinli olmayanları küçümser tavırlarda bulunmaya sevk etmiş, böyle bir ortam-

da onlar hilafetin Kureşîliği söylemleriyle Haricî ve Şîliğe karşı siyasi bir hareket tarzı oluşturup diğer tüm unsurları ötelemişler ve hatta uluslararası güçlerin de tesiriyle selefîliği ‘Türk düşmanlığı’na dönüştürmüşlerdir.

Eserin ikinci bölümünde günümüzde selefî gruplara katılımın arkasındaki dinî, psikolojik, sosyo-kültürel, siyasî ve iktisadi motivasyonları ele alınmıştır. Burada insanların selefî gruplara katılmalarına yol açan faktör ve sempati kaynaklarının her devrede ve her coğrafyada farklılık arz edeceği gibi, her gruba hatta her bir ferde göre de farklı olacağı ifade edilmekte, söz konusu faktörlerin sadece belirli bir sebep ya da motivasyona indirgenemeyeceği, böyle bir davranışın kapsayıcı ve isabetli bir yaklaşım olmayacağı söylenmiştir. Zira selefî gruplara katılan her bir kişiyi böyle bir sebebe yönlendiren özel bir neden ve motivasyonun bulunması her zaman mümkün ve muhtemel görünmektedir.

Toplumun inanç, değer ve normlarının en önemli kaynağını oluşturan din, her türlü etnik ve ulusal politikalarda ve hatta uluslararası ilişkilerde grup kimliğinin belirleyicisi olarak anahtar rolü oynamaktadır. Bazı kişilerin selefî örgüt ve eylemlere katılmalarının temel etkenlerinden biri insanın dünya ve ahiret görüşünü meydana getiren inanç esasları olmaktadır. Söz konusu inanç esaslarını benimseyen bir kişi için çeşitli grup ve eylemlere katılma konusundaki bütün vicdanî şartlar tamam olmakta, artık bu inançlarını yaşayabileceği ve mensubiyet duygusuna sahip olacağı bir örgüte ve eyleme katılmaya hazır konuma gelmekte; bir takım psikolojik, sosyolojik, kültürel veya ekonomik etkenlerle de bu katılım gerçekleşmektedir. Dinî motivasyonlar konusunun ele alındığı başlıkta ‘Selefin görüş ve uygulamalarını dini bir kaynak ve otorite olarak kabul etme’ ilkesinin doğal bir sonucu olarak oluşan *bidat karşıtlığı* ve ‘Hilafetin Kureşîliği’ iddialarının doğal bir sonucu olan *Şia karşıtlığı*, günümüzdeki selefî yapıların en çok kullandıkları söylemler olmaları hasebiyle eserde özel olarak ele alınmıştır.

İnsanlar, biyolojik ve fizyolojik yapılarında olduğu gibi ruhi yapılarıyla da birbirinden farklıdır. Bu farklılığın onların dinî metinleri anlama ve yorumlamalarında, dini görüş ve tercihlerinde, çeşitli dini ve sosyal hareketlere katılmalarında etkili olduğunu söyleyen yazar, böylece insanların dini yorumlama ve yaşama tecrübelerinde görülen farklılık ve tipolojileri ile insanların tabiatlarında bulunan farklılık ve tipolojilerin arasında yakın bir ilişki ve paralelliğin mevcut olduğunu ifade etmektedir. Günümüzde selefî örgüt ve eylemlere katılan kişilerin profil özellikleri bilimsel çalışmalarla tümüyle ortaya çıkarılmamış olduğundan, yazılı ve görsel basından takip edildiği kadarıyla bu örgüt ve eylemlere katılanların arkasında pek çok psikolojik sebep birlikte veya ayrı ayrı bulunmaktadır. Yazar, bu sebeplerin salt psikolojik teori veya motivasyonla açıklanamayacağını, bu başlık altında ele

alınan motivasyonların sadece örnek mahiyetinde verildiğini söyler. *Psikolojik Motivasyonlar* ana başlığında *Benzerlik ve Uyum, Göreli Yoksunluk, Ergenlik İsyanı, Mağdurluk ve Hayal Kırıklığı, Aşırı Haklılık Duygusu, Abartılmış Narsisizm, Savunma Mekanizması: Regresyon, Bölünme Ait Olma ve Hayatta Kalma, Şekilciliğe Tepki, Geçmişî Telifi* konuları ele alınmıştır.

*Sosyo-Kültürel Motivasyonları* başlığında seleflerin zihin dünyalarını şekillendiren çeşitli sosyo-kültürel faktör ve etkiler incelenmekte, *Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, Temkinli Din Diline Yaslanma, Sosyal ve Kültürel Sorunlar, Propaganda Mekanizması ve Sosyal Medya* başlıklarıyla mevzu zenginleştirilmektedir.

Kitapta günümüzde selefi gruplara katılımı teşvik eden *Siyasi Motivasyonlar* iki başlık altında ele alınmaktadır. Birincisi, selefi grupların *Cihat, Hicret ve İslam Devleti Çağruları*, ikincisi ise *Uluslararası Konjoktürel Şartlar*'dır. Uluslararası konjoktürel şartları hakkında Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Ülkelerinin şartları ele alınmakta ve İslam ülkelerinin konjoktürel şartları hakkında da Suudi Arabistan, İran ve Türkiye'nin şartlarına yer verilmektedir.

Son olarak günümüzde ortaya çıkan çeşitli grupların ve özelde de selefilğin doğuş ve gelişmelerine etki eden faktörlerden biri olarak grubun yaşamış olduğu ekonomik ve iktisadi sorun ve mahrumiyetler ele alınmaktadır.

Eserin sonuç kısmında, muhafazakar ve tutucu bir zihniyeti temsil eden selefilğin sadece İslam kültür ve düşünce tarihinde değil, hemen hemen bütün dinlerde, ideolojilerde, siyasi ve sosyal hareket ve oluşumlarda görülen bir düşünce tarzı olduğuna yer verilmektedir. Selefilğin, geçmişte yaşanan tecrübelerden yararlanmayı ve tarihten ders çıkarmayı savunan normal bir muhafazakâr tavırdan, kendinden başka bütün diğer düşünceleri dışlayan, tekfir eden ve hatta onların hayatlarına son vermek isteyen radikal ve teröristçe bir yaklaşıma kadar geniş bir hareket alanına sahip olduğu ifade edilmektedir.

Yazar son olarak, günümüzde bazı insanların birtakım terörist selefi gruplara katılmalarının engellenmesi için kitapta incelenen dinî, psikolojik, sosyo-kültürel ve iktisadi motivasyon ve faktörlerin ortadan kaldırılmaları gerektiğini, ancak bu sayede başta ülkemiz olmak üzere bütün İslam ülke ve toplumlarında Müslümanları dünyaya ve yaşadıkları zamana yabancılaştıran, hikmet ve medeniyet dışı selefilik fanatizminin zayıflatılabileceğini ve bu illetin doğduğu ortamların dezenfekte edilebileceğini dile getirmektedir.